

A RÓZSZASZÍN KESZTYŰTŐL IS FEKETE LESZ A MONOKLI A NŐIESSÉG ALTERNATÍV FORMÁI A NŐI KÜZDŐSPORTOKBAN

ALEX CHANNON ÉS CATHERINE PHIPPS

BEVEZETÉS: NŐK, KÜZDŐSPORTOK ÉS TÁRSADALMI NEM

Az elmúlt két évtizedben sokat írtak a nők harcművészetekben és küzdősportokban (HMKS) megélt tapasztalatairól.¹ A női harcművészekkel, bokszolókkal, birkózókkal, és

¹ A szakirodalom részletes áttekintéséhez lásd Sharon R. Guthrie, „Liberating the Amazon: Feminism and the Martial Arts”, *Women & Therapy* 16.2-3 (1995): 107-19; Christy Halbert, „Tough Enough and Woman Enough: Stereotypes, Discrimination, and Impression Management among Women Professional Boxers”, *Journal of Sport and Social Issues* 21.1 (1997): 7-36; Martha McCaughey, *Real Knockouts: The Physical Feminism of Women’s Self-Defense* (New York: New York University Press, 1997); Christine Mennesson, „‘Hard’ Women and ‘Soft’ Women: The Social Construction of Identities among Female Boxers”, *International Review for the Sociology of Sport* 35.1 (2000): 21-33; Jocelyn Hollander, „I Can Take Care of Myself’: The Impact of Self-Defense Training on Women’s Lives”, *Violence Against Women* 10.3 (2004): 205-35; Mari K. Sisjord és Elsa Kristiansen, „Elite Women Wrestlers’ Muscles: Physical Strength and a Social Burden”, *International Review for the Sociology of Sport* 44.2-3 (2009): 231-46; Paula Lökman, „Becoming Aware of Gendered Embodiment: Female Beginners Learning Aikido”, in

az önvédelmi küzdősportot űző nőkkel foglalkozó tanulmányok jelentős része megerősítette a női sportokat általánosságban elemző szélesebb körű kutatások eredményeit a női harcosok hatalomnyerésével és a hierarchikus társadalmi nemi viszonyok felforgatásával kapcsolatban.²

Mindez kevésbé meglepő, hiszen a harc-jellegű mozgásformák és különösen a HMKS erősen társadalmi nem-függő tevékenységként tételeződnek. A közvélekedés a „zsigeri férfiasság kvintesszenciájával”³ azonosítja ezeket a foglalatosságokat, melyek a férfiaságot a testet öltött erő, a keménység, és a fizikai állóképesség⁴ mentén definiáló szimbolikus identitás-performanszok kulturális színtereiként is szolgálnak. Ebből kifolyólag a nők hatékony belépése ezekbe a jelképesen maszkulinként kódolt terekbe alapjaiban rengetheti meg a férfi felsőbbrendűséget hirdető társadalmi diskurzusok hálóját, hiszen a női küzdőképesség és a harcra kész női test elbizonytalanítja a patri-

Women and Exercise: The Body, Health, and Consumerism, szerk. Eileen Kennedy és Pirkko Markula (London: Routledge, 2010), 266-79; Elise Paradis, „Boxers, Briefs, or Bras? Bodies, Gender, and Change in the Boxing Gym”, *Body & Society* 18.2 (2012): 82-109; Mark Mierzwinski, Philippa Velija és Dominic Malcolm, „Women’s Experiences in the Mixed Martial Arts: A Quest for Excitement?”, *Sociology of Sport Journal* 31.1 (2014): 66-84; Jacqueline Allen-Collinson és Helen Owton, „Intense Embodiment: Senses of Heat in Women’s Running and Boxing”, *Body & Society* 21.2 (2015): 245-68; L. A. Jennings, *She’s a Knockout! A History of Women in Fighting Sports* (London: Rowman and Littlefield International, 2015); Anna Kavoura, Tatian V. Ryba és Stilian Chroni, „Negotiating Female Judoka Identities in Greece: A Foucauldian Discourse Analysis”, *Psychology of Sport and Exercise* 17 (2015): 88-98; Alex Channon és Christopher R. Matthews, szerk. *Global Perspectives on Women in Combat Sports: Women Warriors around the World* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2015). Lásd még Giovanna Follo, „A Literature Review of Women and the Martial Arts: Where Are We Right Now?”, *Sociology Compass* 6.9 (2011): 707-17, valamint Alex Channon és George Jennings, „Exploring Embodiment through Martial Arts and Combat Sports: A Review of Empirical Research”, *Sport in Society* 17.6 (2014): 773-89.

² Lásd Jennifer Hargreaves, „Women’s Boxing and Related Activities: Introducing Images and Meanings”, *Body & Society* 3.4 (1997): 33-49; Martha McCaughey, „The Fighting Spirit: Women’s Self-Defense Training and the Discourse of Sexed Embodiment”, *Gender & Society* 12.3 (1998): 277-300; Kristine De Welde, „Getting Physical: Subverting Gender through Self-Defense”, *Journal of Contemporary Ethnography* 32.3 (2003): 247-78; HarmonieJoie Noel, „Un-doing Gendered Power Relations through Martial Arts?”, *International Journal of Social Inquiry* 2.2 (2009): 17-37.; Melanie J. McNaughton, „Insurrectionary Womanliness: Gender and the (Boxing) Ring”, *The Qualitative Report* 17.33 (2012): 1-13.; Mark Mierzwinski, Philippa Velija és Laura Fortune, „It Made Me Feel Powerful: Women’s Gendered Embodiment and Physical Empowerment in the Martial Arts”, *Leisure Studies* 32.5 (2013): 524-41.

³ Lásd Mennesson, 2000; Irene Gammel, „Lacing Up the Gloves: Women, Boxing, and Modernity”, *Cultural and Social History* 9.3 (2012): 369-89.

⁴ Christopher R. Matthews, „The Tyranny of the Male Preserve”, *Gender and Society* 30.2 (2016): 312-33.

archálisan fenntartott nemi normarendszert és az ebből logikusan eredeztetett női alárendeltség szimbolikus gyakorlatát.⁵ Épp ezért számos, a HMKS és a nők viszonyát vizsgáló tanulmány optimista hangvételt üt meg, a nők részvételét egyszerre üdvözlík egyéni teljesítményként és jelentős társadalmi változások előfutára gyanánt.

Ugyanakkor e jelenségek vizsgálata a nők HMKS-ban való fokozott szerepvállalásának problematikusságára is felhívta a figyelmet. Először is, számos szakértő akadt, aki azt kifogásolta, hogy a HMKS-t űző nők mintegy „megtettesítik” a hagyományosan maskulin hatalmi elnyomással és a társadalmi nemi kirekesztéssel társított „erőszak” romboló erejét.⁶ Persze ez a politikai kritika is hamarosan megkapta a maga kritikáit a pro-HMKS feminista szakíróinak jóvoltából (meggyőző ellenérvként szolgált például McCaughey „fizikai feminizmus” (McCaughey, 1997) fogalma), és végső soron nem fejtett ki tartós hatást a tudományterületre. Másodsorban, ám sokkal szembetűnőbb módon, a férfiak (vagy maguk a nők is) hajlamosak voltak különféle módokon megtagadni vagy kioltani a női HMKS gyakorlatok társadalmi-nem felforgató potenciálját. Az efféle ellenállás felszínre törhet a részvétel passzív vagy nyílt elutasításában⁷, de még inkább a hierarchikus társadalmi nemi viszonyokat megerősítő cselekmények vagy reprezentációk felvállalásában.⁸ Ez utóbbi szempontból különösen lényeges, hogy a társadalmi nem milyen módon kerül előadásra, hiszen ezek a performatív aktusok [*doing gender*] közvetítik azokat a lehetséges sorsfordító változ(tat)ásokat, amelyek elősegítik a nők integrációját az egyébként látszólag maskulin kulturális közegbe.

A fentiekből is láthatjuk, milyen komoly kritikai vita tárgyát képezi a HMKS-t űző nők feminitás-performanszainak kérdésköre. Sokak szerint a női harcosok nőiességének testi aspektusai a küzdősportbeli fejlődésüket gátló vagy egyenesen azzal összeegyez-

⁵ Hargreaves, 1997; McCaughey, 1997; Gammel, 2012; Alex Channon és Christopher R. Matthews, „Approaching the Gendered Phenomenon of ‘Women Warriors’”, in *Global Perspectives on Women in Combat Sports*, szerk. Alex Channon és Christopher R. Matthews (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2015b), 1-21.

⁶ McCaughey, 1997; Yvonne Lafferty és Jim McKay, „‘Suffragettes in Satin Shorts’? Gender and Competitive Boxing”, *Qualitative Sociology* 27.3 (2004): 249-76.

⁷ Pl. Lafferty és McKay, 2004; valamint Jocelyn Hollander, „The Roots of Resistance to Women’s Self-Defence”, *Violence Against Women* 15.5 (2009): 574-94.

⁸ Hargreaves, 1997; Paradis, 2012; Alex Channon és George Jennings, „The Rules of Engagement: Negotiating Painful and ‘Intimate’ Touch in Mixed-Sex Martial Arts”, *Sociology of Sport Journal* 30.4 (2013): 487-03; Charlene Weaving, „Cage Fighting Like a Girl: Exploring Gender Constructions in the Ultimate Fighting Championship (UFC)”, *Journal of the Philosophy of Sport* 41.1 (2014): 129-42.

tethetetlen tényezők⁹, melyek egyúttal jelképes korlátokat állítanak annak a felforgató tevékenységnek is, amely a hierarchizált társadalmi nemi különbségeket fenntartó társadalmi struktúrák megbolygatását tűzi ki célul.¹⁰ Ebből a szempontból a HMKS-ben érintett nők helyzetét vizsgáló feminista szakirodalom — amely azt akarja feltárni, hogy a nők sporttevékenysége mennyiben képes a nők elnyomásának megkérdőjelezésére — jórészt megerősítette a feminista sportszociológia általános vélekedését (Jayne Claudwell), mely a sportolónők nőiességét „álságosnak” látja.¹¹ E szerint a nőiesség színrevitele korlátozza a sport társadalmi nemi hierarchiát felforgató potenciálját és azt bizonyítja, hogy a nők, kényszerűen vagy önként, de mindenképp alkalmazkodnak a férfiközpontú, heteronormatív, hegemon rendszerben kijelölt helyükhöz. Ez a fajta érvelés gyakran kiszorítja azokat a kísérleteket, amelyek a sport terepén vizsgálnák a feminitás átgondolt, reflexív és talán felforgató performanszainak nők előtt nyitva álló lehetőségeit; és valóban a HMKS-kutatásban mindeddig nagyon kevés figyelmet fordítottak arra, hogy hogyan lehet a nőiességet potenciálisan transzformatív módon újra feltalálni vagy előadni (lásd de Welde).

Írásunkban ebből a szempontból szeretnénk bemutatni a HMKS-t űző nők tevékenységét; egészen pontosan azt szeretnénk megvizsgálni, hogy miként konstruálódik meg a nőiesség a női küzdősportot űző atléták körében, és milyen további jelentések társulnak ahhoz az értelmezéshez, amely a HMKS-részvételt elsősorban a társadalmi nemi hierarchia felfogatásához kapcsolja. Mielőtt azonban nekilátnánk ennek a feladatnak, fontos, hogy megmagyarázzuk a „feminitás” általunk használt fogalmát.

A FEMINITÁS ELMÉLETE: IDENTITÁS, PERFORMANSZ ÉS HATALOM

Az általunk követett kritikai-társadalmi-konstrukcionista pozíció mentén a feminitást legjobban úgy ragadhatjuk meg, ha kulturálisan meghatározott, dinamikus és belsőleg

⁹ Halbert, 1997; McCaughey, 1998; Carine Guérandel és Christine Mennesson, „Gender Construction in Judo Interactions”, *International Review for the Sociology of Sport* 42.2 (2007): 167-86.

¹⁰ Mennesson, 2000; Velija, 2013; Elise Paradis, „Skirting the Issue: Women Boxers, Liminality, and Change”, in *Pierre Bourdieu and Physical Culture*, szerk. Wayne Smith lisahunter és elke emerald (Abingdon: Routledge, 2014), 84-91; Weaving, 2014.

¹¹ Jayne Caudwell, „Femme-Fatale: Re-Thinking the Femme-Inine”, in *Sport, Sexualities, and Queer/Theory*, szerk. Jayne Caudwell (London: Routledge, 2006), 155.

változékony konstrukcióként gondoljuk el. A feminitás nem az egyénekből származó tulajdonságok eleve meghatározott együttese; a feminitás a diszkurzusban jön létre, és a performanszban nyilvánul meg, azaz olyan aktusról van szó, amit az emberek a társadalomban tanulnak meg, és amit aktívan „csinálnak” a jelentés intézményesült rendszereinek függvényében.¹² Miután tipikusan a női testekkel és a nők életével kapcsoljuk össze, a feminitás legtisztábban a maskulinitás konstrukcióival való szembeállításban válik érthetővé. Mimi Schippers-szel egyetértésben mi is a feminitás analitikai redukciójával szemben érvelünk, és nem gondoljuk, hogy a fogalom csupán a „lányok és nők viselkedésére” vonatkozó leíró címke volna.¹³ Vagy, ahogy Maddie Breeze megjegyzi, ha a nőiességre úgy tekintünk, mint „bármilyen, amit a nők csinálnak”¹⁴, azzal leszűkítjük a fogalom használhatóságát, amely lehetővé teszi a társadalmi nem megértését egyrészt, mint a biológiai nemtől konceptuálisan független tényezőt, másrészt, mint a férfiak és nők társadalmi nemi gyakorlataiba ágyazódott hatalmi dinamika eszközét.

Ebben az értelemben a „nőiesnek” nyilvánítás aktusának magában kell foglalnia a szó szociológiai vonatkozásainak értékelését. Mit érthetünk meg a „feminitáson” (vagy, ami azt illeti, a „maskulinitáson”) keresztül az emberek életéből, milyen céllal használjuk ezt a szót az emberek és viselkedésük jellemzésére? Hogy választ adhassunk ezekre a kérdésekre, Candace West és Don Zimmerman nagyhatású ‘társadalmi nem mint performatív aktus’ [*doing gender*] modelljére támaszkodunk, amely szerint a feminin társadalmi nem performansza arra szolgál, hogy társadalmilag nőkként jelöljön meg bizonyos egyéneket (lásd West és Zimmerman). Ebben a megközelítésben a férfiakat és a nőket a megfelelő társadalmi nem meggyőző előadása nyomán ismerjük fel férfiaként és nőkként, a társadalmi nem performanszainak megítélése pedig az uralkodó kulturális normák szerint történik. Amennyiben egy adott személy által a feminitás a megfelelő módon és mértékben kerül előadásra, azt a személyt társadalmilag nőként fogjuk felismerni a biológiai nem ismeretének hiányában is.¹⁵ A társadalmi nem folya-

¹² Candace West és Don Zimmerman, „Doing Gender”, *Gender & Society* 1.2 (1987): 125-51.

¹³ Schippers, Mimi. „Recovering the Feminine Other: Masculinity, Femininity, and Gender Hegemony.” *Theory and Society* 36.1 (2007): 89.

¹⁴ Maddie Breeze, „There’s No Balls in Derby: Roller Derby as a Unique Gendered Sports Context”, *The International Journal of Sport and Society* 1.3 (2010): 129.

¹⁵ Kicsit bővebben kifejtve mindezt, tudatában vagyunk, hogy férfiak és/vagy férfi testtel rendelkező egyének is előad(hat)nak vagy megtestesít(het)nek „nőies” viselkedésmódokat és jellemvonásokat,

matos értékelésének (vagy „számonkérhetőségének”) kontextusában így a nőiesség érdemi módja lehet a társadalmilag elismert női lét elérésének. Az, hogy egy adott egyént milyen nőtípusként ismernek el, függ egyrészt az egyén társadalmi nemi performanszának sajátos vonásaitól, másrészt pedig a feminitás más identitáskategóriákkal (többek között az etnicitás, a kor, az osztály, a nemzetiség és a szexualitáskategóriáival) való interakciójától. Az így létrejövő nőiességek sokfélesége azonban mind osztozik a „nő” nyilvános identitásának létrehozásában.

Mindeközben a kritikai elmélet képviselői, köztük Raewyn Connell¹⁶ szerint a feminitás konstrukciói alkalmasak a nők alárendelésére, főként, ha ezeket a konstrukciókat nők testesítik meg. Többnyire ez a helyzet áll elő akkor, ha a feminitás a maszkulinitással szemben konstruálódik meg a hierarchikus, egymást kiegészítő kapcsolatokban.¹⁷ Jellemző módon a maszkulinként elgondolt jelenségek (pl. racionalitás, fizikai erő, stb.) kulturálisan nagyobb értéket hordoznak, mint a velük szembeállított női minőségek (pl. érzelmesség, fizikai gyengeség, stb.). Ez az értékrendszer összességében „a feminitás és a maszkulinitás értéktartományain keresztül kifejezett viszonyrendszert” teszi a „társadalmi nemek hegemoniájának központi jegyévé” (Schippers, 2007, 94). Ha az („igazi”) férfiakat azért ismerjük fel és értékeljük, mert „erő(telje)s” dolgokat csinálnak — tudatosan felépítik a testük erejét vagy határozott és befolyásos vezetőkként viselkednek —, és ha az („igazi”) nőket azért ismerjük fel és értékeljük,

ahogy azt is tudjuk, hogy a kulturálisan nőiesnek tartott dolgok nem tartoznak kizárólag a nőkhöz vagy a nőneműekhez. Ugyanakkor az, hogy a „férfiakat” társadalmilag férfikként ismerjük fel, azért történik így, mert esetükben a maszkulin jelölők éppen akkora mértékben kerülnek előadásra, hogy feminitásuk nem lesz elegendő ahhoz, hogy nőkként jelölje meg őket. Bár férfi-státusuk megkérdőjelezhető — főként, mivel a férfi feminitás gyakran a homoszexualitásra utaló jelként értelmeződik, ami hagyományosan az „igazi” férfiasságot sújtó átok (lásd pl. Michael Kimmel, „Masculinity as Homophobia: Fear, Shame, and Silence in the Construction of Gender Identity”, in *Theorizing Masculinities*, szerk. Harry Brod és Michael Kaufman [Thousand Oaks, CA: SAGE, 1994], 119-41) —, az atipikus társadalmi nemi performansz közvetett befolyása ellenére társadalmilag továbbra is férfi-kategóriába soroljuk őket. Természetesen hosszan lehetne még írni a férfi feminitás jelenségéről, ez azonban meghaladja jelen írás lehetőségeit.

¹⁶ Raewyn Connell, *Gender and Power: Society, the Person and Sexual Politics* (Cambridge: Polity Press, 1987).

¹⁷ Connell, 1987; Chris Weedon, *Feminism, Theory, and the Politics of Difference* (Oxford: Blackwell, 1999); Pierre Bourdieu, *Masculine Domination* (Stanford: Stanford University Press, 2001). Ezen a ponton nagyon fontos, hogy körültekintő módon kihangsúlyozzuk a hierarchikus társadalmi nemi binaritások *konstruált* voltát. Miközben az kellőképpen világos, hogy a társadalmi nem kétoszthatósága nem objektív vagy statikusan létezik, mindazonáltal társadalmilag ebben a bináris formában szokott megkonstruálódni.

mert ennek pontosan az ellenkezőjét csinálják — lecsökkentik a testük méretét vagy megmaradnak a magánszféra korlátai között —, akkor elmondható, hogy a férfiak felsőbbrendűsége azokban a társadalmi aktusokban gyökerezik, amelyek társadalmilag eleve létrehozzák a „férfiak” és „nők” biológiai kategóriáit. Ennélfogva a társadalmi nem-konstrukciók egyéni performatív megtestesítése többet jelent egyszerű társadalmi identitásnál; ezek a performatív aktusok szerves részét képezik a nemi egyenlőtlenségek újratermelésének.

A női „normalitás” rendjének fenntartása a sportban

A fentebb leírt dinamikának különösen nagy jelentősége van a (küzdő)sportokban, hiszen ezeket régóta az erő megtestesítésével és nagy nyilvánosság előtti felmutatásával, illetve a férfiasság idealizált elképzeléseivel azonosítják (Channon és Matthews, 2015b; Mennesson, 2000). Judith Butler¹⁸ heteroszexuális mátrixra vonatkozó elmélete alapján a küzdősportokat űző női atléták, akiktől a sport megköveteli a feminitás normalizált konstrukcióiról való lemondást, „igazi” női (gyakran a heteroszexualitással egybemosódó, de arra kizárólagosan nem korlátozódó) státusuk megkérdőjeleződését kockáztatják.¹⁹ Ez különösen érvényes a színesbőrű nőkre, aminek oka a nyugati feminitás átható fehérbőrűsége, illetve a nyugati feminitás történelmi szerepvállalása abban, hogy a nem-fehér népek a Másik pozíciójába szorultak a gyarmatosítás idején²⁰. De a probléma felmerül már „előbújt” [coming out] leszbikus sportolónők esetében is, akiknek a szexualitására régóta úgy tekintenek, mint ami megerősíti azt a végtelenül ártalmas mítoszt, mely szerint a nők sportolói tevékenysége nőiségük tökéletlenségéről árulkodik. Lehet, hogy a feminitás ortodox képzetait illető nonkonformizmusuk nem zárja ki azonnal, hogy az említett sportolókat társadalmilag nőként ismerjük fel őket — aminek az alapja a fizi-

¹⁸ Judith Butler, *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity* (London: Routledge. 1990).

¹⁹ Kristi Tredway, „Judith Butler Redux – The Heterosexual Matrix and the Out Lesbian Athlete: Amélie Mauresmo, Gender Performance, and Women’s Professional Tennis”, *Journal of the Philosophy of Sport* 41.2 (2014): 163-76.

²⁰ Lásd Lindsay P. Pieper, „Sex Testing and the Maintenance of Western Femininity in International Sport”, *The International Journal of the History of Sport* 31.13 (2014): 1557-76.

kai test közvetlen megfigyelése²¹ —, de „abnormálisként” vagy „deviánsként” való diszkurzív pozicionálásuk jelentősen csorbítja azt a szimbolikus értéket, amit a maszkulinitás szemmel látható megtestesítése jelenthetne (lásd Tredway).

Ennek következtében, mivel az atléták a heteroszexista (és eurocentrikus) jelentésszisztemben nem számítanak „igazi” vagy „normális” nőnek, az erő kisajátítása a női sportolók egyéni sporttevékenységén keresztül érintetlenül hagyja a társadalmi nemek normatív performansa által fenntartott hierarchiát.²² Más szavakkal, amire a sportolónők nem képesek, az a többi, „normális” nő képességeinek felmutatása; legfeljebb „tisztelőbeli férfiaknak” minősülnek, amivel ugyanakkor meg is fosztják őket attól a potenciáltól, hogy megzavarják a férfi felsőbbrendűség normatív szimbolikus konstrukcióit (Griffin; Kavoura). Ezen túl, a női maszkulinitás és a lesbianizmus stigmatizáló, homofób egybemosása, valamint a homoszexuálisok sporton belüli, történelmi hagyományokkal bíró marginalizációja és becsmérlése²³ is szerepet játszik abban, hogy a férfias sportokban való részvétel már önmagában, a tényleges szexuális orientációtól függetlenül is elő tudja hívni a nők „problémás nemének” kérdését.²⁴

A kulturálisan férfiasként kódolt tevékenységekben részt vevő nők ezért gyakran érzik magukon azt a nyomást, ami a heteroszexuális női státus megőrzése érdekében arra kényszeríti őket, hogy „kellőképp” nőiesen viselkedjenek és mutakozzanak. Ez a „női apologetikának”²⁵ nevezett jelenség azt jelenti, hogy a rendszeres atletizálás burkolt,

²¹ Honorata Jakubowska, „Gender Verification in Sport as a Surveillance Practice: An Inside and Outside Perception”, *Surveillance & Society* 11.4 (2013): 454-465; Lindsay P. Pieper, *Sex Testing: Gender Policing in Women's Sports* (Urbana and Chicago: University of Illinois Press, 2016).

²² Pat Griffin, „Changing the Game: Homophobia, Sexism, and Lesbians in Sport”, in *Gender and Sport: A Reader*, szerk. Sheila Scraton és Anne Flintoff (Oxon: Routledge, 2002), 193-208.

²³ Noha ez a kérdés túlmutat jelen tanulmány keretein, fontos megjegyezni, hogy a legfrissebb kutatások arról adnak számot, hogy a meleg és lesbikus sportolókat a legtöbb nyugat-európai és észak-amerikai sportkörben már egy sokkal kevésbé ellenséges közeg veszi körül (lásd Eric Anderson, „Inclusive Masculinities of University Soccer Players in the American Midwest”, *Gender and Education* 23.6 (2011): 729-44; Katherine Dashper, „'Dressage is Full of Queens!' Masculinity, Sexuality, and Equestrian Sport”, *Sociology* 46.6 (2012): 1109-24; George B. Cunningham, „A Multilevel Model for Understanding the Experiences of LGBT Sport Participants”, *Journal for the Study of Sports and Athletes in Education* 6.1 (2012): 5-20). Ugyanakkor ebből nem szükségképpen következik az, hogy a heteroszexuális női sportolók mostanra teljesen megszabadultak volna a női maszkulinitást a lesbianizmussal társító feltevésektől.

²⁴ Katharina Lindner, „Women's Boxing at the 2012 Olympics: Gender Trouble?”, *Feminist Media Studies* 12.3 (2012): 464-67.

²⁵ Jan Felshin, „The Dialectic of Woman and Sport”, in *The American Woman in Sport*, szerk. Ellen W. Gerber, Jan Felshin, Pearl Berlin és Waneen Wyrick (Reading, MA: Addison-Wesley, 1974), 177-210.

hallgatólagos maszkulinitását számos női sportoló igyekszik „ellensúlyozni” a nőiesség arányosan nyílt előadásával — ami a sportszociológia történetének egy igen jól dokumentált jelensége.²⁶ Egyéni szinten ez sok nőt megakadályozhat a sportolói csúcsteljesítmény elérésében, mivel a nők maguk fogják vissza saját testük méret- vagy képességbeli fejlődését²⁷, míg egy szélesebb társadalmi perspektívában ez azoknak a feltevéseknek az alátámasztását szolgálja, amelyek hisznek a férfi test elidegeníthetetlen felsőbbrendűségében, illetve a sport mint kizárólagos férfi tevékenység státusában.²⁸ Mindez pedig azt a nézetet erősíti meg, hogy társadalmi értékük megőrzéséhez a nőknek szexuálisan vonzóknak kell lenniük a férfiak számára²⁹; ezt a jelenséget nevezte L. A. Jennings a női küzdősportokról írott történeti áttekintést nyújtó tanulmányában a „centerfold imperatívuszának”, azaz a kötelező poszterlány-kinézetnek (lásd Jennings).

„Alternatív” sportolói feminitások

A fent leírt körülmények miatt a sportolónők közönség előtti feminitás-performanszai széles körben vitatott megítélésre tettek szert; az értelmezések szerint ezek a performatív aktusok vagy nyíltan összejátszanak a férfi hatalommal, vagy egyszerűen nem akarnak a férfi hatalommal szembeni kihívásként megjelenni — ami nyilvánvalóan csak úgy valósulhatna meg, ha a nők ténylegesen levetkőznék a „mentegetőző” [*apologetic*] magatartást a férfiaságot sugárzó viselkedési szituációkban. Ahogy arra már utaltunk, ez a logika számos, a HMKS és a nők viszonyát vizsgáló tanulmányban jelen van. Ugyanakkor, miközben ez a fajta elméleti nézőpont megszokottnak számít a sportszociológia területén, fontos nyitva hagyni azt a lehetőséget, hogy néhány kon-

²⁶ Lásd Jennifer Hargreaves, *Sporting Females: Critical Issues in the History and Sociology of Women's Sports* (London: Routledge, 1994); Leslie Heywood és Shari L. Dworkin, *Built to Win: The Female Athlete as Cultural Icon* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 2003).

²⁷ Lásd Shari L. Dworkin, „Holding Back’: Negotiating a Glass Ceiling on Women’s Muscular Strength”, *Sociological Perspectives* 44.3 (2001): 333-50; Sisjord és Kristiansen, 2009.

²⁸ Vikki Krane, „We Can be Athletic and Feminine, But Do We Want To? Challenging Hegemonic Femininity in Women’s Sport”, *Quest* 53.1 (2001): 115-33; Lindsey J. Meân és Jeffrey W. Kassing, „I Would Just Like to be Known as an Athlete’: Managing Hegemony, Femininity, and Heterosexuality in Female Sport”, *Western Journal of Communication* 72.2 (2008): 126-44.

²⁹ Mari H. Engh, „Tackling Femininity: The Heterosexual Paradigm and Women’s Soccer in South Africa”, *The International Journal of the History of Sport* 28.1 (2011): 137-52.

textusban a feminitás performanszait a társadalmi nem férfiközpontú rendszerével szembeni ellenállás forrásaként értelmezzük vagy tapasztaljuk szemben azzal az általános nézőponttal, ami ezeket a feminitás-performanszokat a rendszert hallgatólagosan támogató cselekedetekként tudja csak elképzelni.

Ebben a tekintetben az „alternatív feminitások” gondolata³⁰ megteremti a fogalmi keretet azoknak a gyakorlatoknak a leírásához, amelyek nőiként értelmezhetők (azaz társadalmilag úgy értjük őket, mint amik valamilyen módon a „nőt” jelölik), de mégis a férfi hegemonia *ellenében* dolgoznak. Ezzel persze nem azt akarjuk mondani, hogy a nőiesség bármilyen, konvencionális vagy hagyományos női stílustól elhajló kifejeződését „alternatívként” kellene olvasni, ahogy azt sem szeretnénk sugallni, hogy a maszkulinitás női testekben való testet öltését eleve alternatívként kellene értelmezni. A nőiesség ténylegesen alternatív formáit — a mi véleményünk szerint — a társadalmi nem előadásának azok a gyakorlatai jelentik, amelyek egyszerre jelölik a „nőt” és a „hatalmat”.

A nők sporttevékenységét vizsgáló kutatások már megkezdték a nőiesség néhány alternatív, sportolónők által gyakorolt módjainak felfedezését³¹, de a jelenséghez kapcsolódóan a legfrissebb és leggyümölcsözőbb tudományos vita minden bizonnyal a női roller derby terepén bontakozik ki. Ez a többnyire nők által űzött, teljes testi érintkezést igénylő [*full contact*], támadó jellegű csapatsport bőséges lehetőséget biztosít a kutatók számára az alternatív feminitás-konstrukciók feltérképezéséhez nőközpontú és nőirányítású jellege, nyíltan nőiessé formált (és gyakran szexualizált) esztétikája, valamint fizikalitásának maszkulin konnotációi miatt. A roller derby tehát egy igen érdekes példája annak, milyen lehetőségek állnak a sportolónők előtt egy erővel és öntudattal párosított, nyíltan nőies stílus tudatos felvállalására — mely erő és öntudatosság általában maszkulin minőségekként tételeződnek, a roller derby mégis a nőiesség lokális konstrukcióival hangolja össze őket. A sportággal kapcsolatban elérhető tanulmányok elsősorban annak vizsgálatát szorgalmazzák, milyen fokú szabadsággal bírnak a nők a (gyakran nyíltan szexualizált) feminitások megtestesítése során (Beaver, 2014), milyen

³⁰ Mimi Schippers, *Rockin' Out of the Box: Gender Maneuvering in Alternative Hard Rock* (New Brunswick: Rutgers University Press, 2002); Carlson, 2010; Nancy J. Finley, „Skating Femininity: Gender Maneuvering in Women's Roller Derby”, *Journal of Contemporary Ethnography* 39.4 (2010): 359-87.

³¹ Pl. Lois Thing, „The Female Warrior: Meanings of Play-Aggressive Emotions in Sport”, *International Review for the Sociology of Sport* 36.3 (2001): 275-88; Finley, 2010; Elizabeth Hardy, „The Female 'Apologetic' Behaviour within Canadian Women's Rugby: Athlete Perceptions and Media Influences”, *Sport in Society* 18.2 (2015): 155-67.

módon követelhetők vissza a női jelölők úgy, hogy maguk is erőt sugározzanak ahelyett, hogy pusztán ellensúlyoznák a maszkulinitás által közvetítettet (Carlson, 2010), és hogy pontosan mit nevezhetünk alternatív feminitásnak (Breeze; Finley) a szexuális szignifikáció, a hatalom, illetve a fogalmi integritás kérdésének fentebb vázolt nehézségeitől függetlenül.

Az említett szerzőkhöz hasonlóan saját, a HMKS-t űző nők gyakorlataival foglalkozó kutatásaink során szintén találtunk példákat arra, amikor a nők sporttevékenysége során a nőiesség nyíltan és tudatosan kerül előadásra, mégpedig olyan sajátos módon, hogy a feminitás performansa egyszerre közvetíti a női létet és biztosít eszközt a hatalomra való igényformáláshoz, s amivel a sportolónő egyszerre állhat ki saját magáért és időnként más nőkért is. Tanulmányunk hátralévő részében azt fogjuk bemutatni, hogy miként fejezik ki a harcművészetet versenysportként űző nők saját nőiességértelmezéseiket ezeken a sajátos módokon. Mielőtt azonban erre rátérnénk, röviden ismertetjük a kutatás módszertanát.

MÓDSZERTAN

A kutatásunk alapját képező adatok két különálló kvalitatív adatfelvételből származnak, amelyek ugyanakkor hasonló módszertant alkalmaztak és hasonló témákat dolgoztak fel. Az első szerző kutatásának adatai, amelyek egy nagyobb PhD kutatás részét képezték, 13 kelet-közép-angliai nővel készített, félig strukturált interjúkból származnak. Az interjúalanyok legalább három éves tapasztalattal rendelkeztek a HMKS különböző módozataiban, többek között a kickbox, a thai box, a karate, a taekwondo és a kevert harcművészetek (MMA) területén. Az interjúk felvételére 2009 és 2011 között került sor, az egyes beszélgetések időtartama körülbelül egy óra.³² A második szerző kutatásának adatai a szerző szakdolgozatának részét képezték, és 14 profi angliai thai box harcossal készített interjúból származnak, akik közül öten az elmúlt három évben visszavonultak.³³ Valamennyi interjúalany profi versenyzőként volt rangsorolva, az össze-

³² Bővebb adatokért lásd Alex Channon, *Way of the Discourse: Mixed-Sex Martial Arts and the Subversion of Gender*, Unpublished Doctoral Thesis, Loughborough University, 2012.

³³ Lásd Catherine Phipps, *'You're in the Boxing Ring and It's Just the Two of You and It's Sort of Survival': The Quest for Excitement in Professional Female Muay Thai Boxing*, Unpublished Master's Thesis, Chester: University of Chester, 2013.

csapások szervezőitől kaptak pénzdíjazást; ezen túl két interjúalany angol bajnoki címmel, két interjúalany brit bajnoki címmel, tíz interjúalany pedig világbajnoki címmel rendelkezett eddig elért legmagasabb teljesítményként. Az interjúk felvételére 2013 közepén került sor, az egyes beszélgetések időtartama 30 és 45 perc között alakult.

Az interjúalanyok felkutatásában a szerzőknek segítségükre volt HMKS-t illető tudásuk és tapasztalatuk, az általuk látogatott helyi edzőtermekben/sportklubokban kialakított kapcsolataik, illetve a közösségi hálózatok használata; a toborzás további része pedig a hólabda módszerrel valósult meg. Míg az első tanulmány interjúalanyainak többsége alacsonyabb szinten versenyzett a második tanulmány interjúalanyaihoz képest, ez volt az egyedüli említésre méltó különbség a két minta adatközlői között a sportok területén való részvételi mintázataikat illetően. A mintában szereplők kora 19 és 38 év között mozgott (az átlagéletkor 25, illetőleg 29 év volt), egy interjúalany kivételével valamennyien heteroszexuálisként azonosították magukat (egy leszbikus résztvevő mellett), továbbá a résztvevők többsége fehérnek vallotta magát (az első vizsgálatban három, a másodikban pedig egy brit-ázsiai nő vett részt). Az egyesített mintában csupán két nem brit (egy norvég és egy ausztrál) állampolgár szerepelt az interjúalanyok között, de mindkét résztvevő legalább öt éve Angliában élt, dolgozott és edzett/versenyzett az interjúk felvételének idején.³⁴

Mindkét kutatás hasonló témákat vizsgált: a vonatkozó sportágakban való részvétel kezdetét, a folyamatos részvétel iránti motivációt, a HMKS „maszkulin” képének megkérdőjelezését, továbbá a nők lehetőségeit nőiességük kifejezésére/megvitatására mind edzőtermi körülmények között, mind versenyszituációkban. Mindkét tanulmány hasonló következtetésekre jutott, és ezek a felismerések váltak annak a közös munkának az alapjává, ami jelen tanulmányban hangot kap. Miután egy konferencián, ahol mindkét szerző jelen volt, megtárgyalták azokat a jelenségeket, amelyek a nőiesség harcművészek általi kifejezéséhez és színre viteléhez kapcsolódnak, egy közös elemzés készült, amely során a szerzők megosztották egymással az adatsoraikat külön-külön kódolva a mintákat egy deduktív kódolói stratégiát alkalmazva, amelyet a szerzők korábbi (de nagyon is hasonló) következtetéseinek szintézise alapján hoztak létre. Miután az elemzési keret az együttműködést megelőzően létrejött adatsorokra épül, a deduktív kódolói stratégia lehetővé tette, hogy a „munkahipotéziseket” „az adatokhoz vissza-

³⁴ Itt jegyezzük meg, hogy a tanulmányban valamennyi interjúalany álnéven szerepel az anonimitás érdekében.

térve” közösen validálják.³⁵ Mindkét szerző meglelégedéssel nyugtázta, hogy kutatásaik következtetései empirikusan helytállónak bizonyultak, az adatsorok pedig alkalmasak voltak az összehasonlításra. Jelen tanulmány azokat a közösen levont konklúziókat tartalmazza, melyek a szerzők tanulmányaiból származnak.

EREDMÉNYEK

A tanulmány következő részében bemutatásra kerülő adatokból az derül ki, milyen viszony fúzi a versenyszinten úzótt küzdősportokban részt vevő nőket a feminitáshoz: hogyan gondolkodnak róla, milyen módokon kerül sor a nőiesség megkonstruálására és előadására. Mindezek alapján arra következtethetünk, hogy annak ellenére, hogy a normalizáló, diszkurzív pozicionálás a küzdősportokat jellemzően maszkulin tevékenységként kódolja, megindult a felülvizsgálata annak a feltevésnek, hogy a nőiesség és a harcművészetek összeegyeztethetetlenek volnának; s hogy ezek a nők a rájuk nehezedő társadalmi nyomás ellenére szabadon és tudatosan döntenek úgy, hogy megtestesítik a nőiességüket, azonosulnak vele, s élvezettel élik meg a nőies létet. Tanulmányunkban ezeken túl arra is rámutatunk, hogy a nőiességnek ez az előadásmódja a normatív szexuális hierarchia kritikátlan újratermelésével szemben a hierarchia megintgatását is magában hordozza.

Harcosnak lenni és nőiesnek lenni

Kutatásunk számos résztvevőjétől hallottuk azt a megjegyzést, hogy az általuk úzótt küzdősportokat mások mennyire „férfiasnak” tartják. Ez különösen gyakori volt azoknak a nőknek az esetében, akik a teljes testi érintkezést igénylő [full-contact]³⁶ kickboxot, a thai boxot és az MMA-t — az ún. „kemény” küzdősportokat — gyakorol-

³⁵ Ian Jones, Lorraine Brown és Immy Holloway, *Qualitative Research in Sport and Physical Activity* (London: SAGE, 2013), 92.

³⁶ A „teljes testi érintkezést igénylő” [full-contact] harcmódor lehetővé teszi az ellenfeleknek, hogy teljes erővel üssenek, így ez a fajta versenytvékenység gyakran vezet sérülésekhez vagy kiütéshez. Leginkább a kontrollált „félerejű” [semi-contact] ökölvívással állítható szembe, ahol a küzdő felek kisebb erővel ütnek, az ütések célja pedig pontok gyűjtése, nem egymás mozgásképtelenné tétele.

ták, melyeket a sérülések nagyobb kockázata jellemez, s amelyek sokkal inkább hajlanak a versenyszerű harc felé, semmint az önvédelem vagy egyéb edzési cél felé.³⁷ Ez talán nem is annyira meglepő, hiszen valamennyi HMKS közül ezek a sportágak a leginkább „sportosítottak”, és ezek közelítik meg leginkább az „igazi” harcról alkotott elképzelést — két olyan tényező, amit a közvélekedés egyértelműen a férfiak terepének tart (Matthews, 2016). Amikor az interjúalanyoknak azt a kérdést tettük fel, hogy mit gondolnak ezeknek a küzdősportoknak a közvéleményben élő „férfias” képéről, néhányan egyetértettek a címke helytállóságával, és örömmel juttatták kifejezésre a bennük rejlő „férfias oldalt”. Többen azonban nyílt kritikát fogalmaztak meg ezzel a nemi kisajátításal szemben, mondván, hogy ez a leosztás azt implicálja, hogy a nőknek semmi keresnivalójuk nincs a küzdősportokban, ami a kutatásban résztvevő nőket elférfiasított vagy „abnormális” nőkként állítaná be. A következő idézetek is ezt a véleményt támasztják alá:

A barátaim között én amolyan fiús lány vagyok, mindig is az voltam ... Vannak persze nőcis dolgaim, szeretek eljárni és szeretek kiöltözni, de amikor edzésről van szó, egyáltalán nem zavar, ha fiúsnak tartanak, ha arra kerül a sor. [Suzie]

Gondolom, az emberek tényleg azt hihetik rólam [hogy férfias vagyok], de én ezt nem mondanám, mert én úgy érzem, hogy elég lányos vagyok, csak mellette küzdősportolok ... [Az én klubomban] egy csomó lány harcol, szerintem ez ettől egy kicsit kevésbé férfias. Mármint lányok is csinálják, szóval tényleg hívhatod még [férfisportnak]? [Sara]

Néha tényleg kapsz ilyen beszélásokat: „Nem túl férfias dolog ez?”, ilyesmiket. Nekem könnyebb, ha nem is foglalkozom ezzel, különben eléggé dühös lennék ezekre az emberekre. [Kate]

Ezek az álláspontok jól leképezik a vizsgálat során megkérdezett nők válaszait; miközben más-más módon igyekeztek megbirkózni a küzdősportok hallgatólagos maszkulinitásával, abban nem volt közöttük különbség, hogy valamennyien kifogásol-

³⁷ Lásd Mark Mierzwinski Catherine Phipps, „I’m Not the Type of Person Who Does Yoga’: Women, ‘Hard’ Martial Arts, and the Quest for Exciting Significance”, in *Global Perspectives on Women in Combat Sports*, szerk. Alex Channon és Christopher R. Matthews (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2015), 237-52.

ták azt az elképzelést, ami a küzdősportokban résztvevő nőket automatikusan elférfiasítja. Valójában azok a nők, akik saját elmondásuk szerint „fiús lányok” vagy rendelkeznek egy „férfias oldallal”, ugyanúgy beszéltek a „női oldalukról” is, tehát a szemmel láthatóan férfias sportban való részvétel nem tette őket — Suzie megfogalmazását használva — „abnormálissá”, férfias nővé [*butch*] vagy bármi hasonlóvá.

Ezek alapján elmondhatjuk, hogy az interjúalanyok álláspontja a női férfiasság kérdésével kapcsolatban az, hogy nem áldozzák fel vagy mérsékelik a nőiességüket a versenyküzdelmekben való részvétel miatt. Ez némiképp ellentmond néhány korábbi tanulmány következtetésének (lásd Mennesson; Sisjord és Kristiansen; Kavoura). Több interjúalanyunk elmondása alapján egyértelmű bizonyítékot nyert viszont az, hogy a megkérdezett nők élvezetet és értelmet találtak ezekben az úgymond férfias küzdősportokban, illetve abban, ahogy a sport következtében testük átalakult:

Sokkal magabiztosabb lettem. Nagyobb vagyok, úgy értem, hogy izmosabb, és persze nem vagyok olyan, mint egy testépítő, de nekem elég az a tudat, hogy erősebb lettem, és erre határozottan büszke is vagyok. [Jenny]

Igaz, egy kicsit megőrülök, ha harcra kerül a sor... Semmi mást nem ismerek, amit akár csak feleannyira szeretnék, mint ezt, egyszerűen imádom! Imádom, hogy képes vagyok megcsinálni. [Sylvia]

Amit a legjobban szerettem [a thai boxban], az a folyamatos készenlét, ami nagyon jól passzolt a személyiségemhez, úgy értem, hogy már az első edzésem alatt megengedték, hogy zsákokat püföljek meg ilyenek, és azt gondoltam, hogy ez fantasztikus, ez egyszerűen én vagyok. [Chloe]

A beszámolókat végighallgatva egyértelmű, hogy ezek a nők a legkevésbé sem hitték azt, hogy az az élvezet, amit ezekben a „zsigeri férfiasság kvintesszenciájával” azonosított foglalatosságokban találtak, bármennyire is csökkentette volna a képességüket, hogy megmutassák nőies identitásukat vagy érvényt szerezzenek annak. Néhány nő számára ez együtt járt a „férfias” címke elutasításával; mások esetében a társadalmi nemek képlékenységére világított rá. Ami mindenképp nyilvánvalóvá vált, hogy még a versenyszinten űzött küzdősportban való részvétel sem gátolta meg őket abban, hogy „nőies” módon éljenek, „nőiesen” érezzenek vagy a „nőiessel” azonosuljanak. Beth szellemes összefoglalásában: „Senkinek sem mondanám azt, hogy fel kell adni a nőiességét azért, hogy jó harcos váljon belőle”.

A nőiesség választása és élvezete

Amikor kifejezetten az interjúalanyok nőiességgel kapcsolatos véleményére kérdeztünk rá³⁸, a válaszokból az tűnt ki, hogy nőiesnek lenni számukra valami olyasmit jelent, amit aktívan és tudatosan választanak s élveznek, és amire büszkék is. Feltettük azt a kérdést is, hogy érzékelnek-e bármi olyan elvárást, hogy „nőiesek maradjanak” vagy mások felé is „megmutassák a nőiességüket”. A válaszok rámutattak, hogy nem léteznek egyértelmű javaslatok a társadalmi előírásoknak megfelelő társadalmi nemi viselkedésre. Miközben néhányuk bevallása szerint a feminitás performansa valóban kifelé irányul annak érdekében, hogy érvényt szerezzenek a női léttel azonosított nyilvános identitásnak, a kérdés mégis egy sokkal alapvetőbb törekvés körül látszott kikristályosodni: ez a törekvés a saját identitás megalkotása női harcosként. A társadalmi nem konstrukciójának társadalmi természetét mi sem mutatja meg jobban, mint a mások által érzékelt valóság és az én integritása közötti viszony, ahogy azt korábbi tanulmányok is kiemelték (West és Zimmerman). Így tehát, miközben a társadalmi nem azért került előadásra, hogy annak mások tanúi legyenek, a performansz szándéka és a nők ágenciája közötti szoros kötelék megmaradt, hiszen a nők célja az volt, hogy a külvilág a saját elképzeléseiknek megfelelően fogadja el őket. Helen és Sylvia esetében:

Minél jobban belemerülök [a kickboxba], annál többet tudok meg magamról, annál jobban megértem és értékelem magam, annál több önbizalmam van, és ez nem csak kifelé irányul. Ez az egész arról szól, hogy megtaláljam, ki vagyok igazán. És azt gondolom, hogy én egy nő vagyok, és annak ellenére, hogy itt vagyok ebben a férfias világban, csinálom ezt a férfias sportot, nem akarom elveszíteni a nőiességemet... Azt hiszem, fontos, hogy [mások is] elismerjék, hogy én nőként csinálom ezt a sportot, ne azt gondolják, hogy olyan akarok lenni, mint egy férfi, aki ezt csinálja. [Helen]

³⁸ Megjegyezzük, hogy az ehhez hasonló kérdések természetesen nem a tanulmányban is használt tudományos stílusban kerültek megfogalmazásra; az interjúalanyok nőiességének kérdése pedig többnyire a harcművészetek „nemiesített képének” [*gendered image*] tárgyalása, vagy más nők „lányos” viselkedésének említése, stb. kapcsán került szóba. Az tűnt ugyanis a legjobb megoldásnak, ha az analitikus és absztrakt nyelvezet használata helyett közvetett módon közelítünk a témához a résztvevők tényleges viselkedésére és énképükkel kapcsolatos benyomásaira összpontosítva.

Amennyire szeretem a küzdelmet, annyira szeretek lány is lenni. Nem zavar a verekedés, de még mindig azt érzem, hogy ha mindent úgy csinállok, mint egy srác, akkor az, hát, valahogy nem helyes... Nem akarom, hogy [a férfiak] azt gondolják, hogy „te lány vagy, ezért nem fogom hagyni, hogy csatlakozz”, azt akarom, hogy amennyire csak lehet, befogadjanak maguk közé, de mégis kezeljenek úgy, mint egy lányt. [Sylvia]

Az önmaguk nőies nőként vagy lányként történő felépítésének folyamatában nem kapott szerepet az interjúalanyok által „hagyományos” nőiségként hivatkozott kategória összes eleme. Visszatérve a nőies lét és a harcos lét közötti összeegyeztethetőség kérdéséhez, az általunk megkérdezett nők nagy általánosságban kritikusak voltak az egyértelműen női viselkedésmódokkal szemben, amelyek ellentétesek a küzdősportolók (főként testi) tulajdonságaival. Ennek kapcsán Emily elmesélte, mennyire irtózik attól a „rosszindulatú környezettől”, amellyel néhány klubban találkozott. Sarát azok a nők keserítik el, akik annyira ügyelnek a külső megjelenésükre, hogy folyton „a kék-zöld foltok miatt aggodalmaskodnak”, s ezért nagyon gyenge edzőpartnereknek minősülnek. Abban pedig valamennyi interjúalany egyetértett, hogy a nőiesség finom, passzív álomképének sztereotípiája, amit Beth megfogalmazásában a „Disney-lányok” testesítenek meg, egyáltalán nem egyeztethető össze a HMKS-ben való „komoly” részvétellel.

A legélesebb bírálatot azonban azoknak a nőknek tartogatták, akiknél a feminitás-performansa saját maguk nyílt szexualizálására épül, főként, ha mindez férfiak és nők által egyaránt használt edzőtermi közegben történik (lásd Channon és Jennings, 2013). Beth az egyik edzőpartnerére panaszkodott, aki „sokkal jobban visszafogta magát”, mint normális körülmények között tette volna, ha egy számára vonzó férfival edzett, „mert nem akart agresszívnek mutatkozni egy potenciális szerető előtt” (lásd Guérandel és Mennesson). Rachel pedig a klubjában edző és általa csak „grupiknak” nevezett nőket bírálta, mert miattuk nagyon rossz kép alakul ki a többi nőről a férfi edzőpartnerekben:

Mindig rövid felsőkben vannak hatalmas kivágással, túl sok smink van rajtuk, ilyenek. Elég undorító... Mert ott vannak a komoly nők is, akiket el kell választani ezektől a grupiktól, akik tulajdonképp csak azért járnak le, hogy lefektessék őket... Mit mond ez a srácoknak? Mert ebből könnyen azt gondolhatják, hogy mind csak azért vagyunk ott, hogy lefektessenek.

Nyilvánvalóvá vált, hogy a nőies én meghatározásához és előadásához olyan eszközöket és módokat kell találni, amelyek összeegyeztethetők egy jó képességű és legitim

harcossal szemben támasztott követelményekkel. Sok nő számára ez azt jelentette, hogy a nőies viselkedést a HMKS gyakorlatain *kívülre* tartogatták; Holly szépségterapeutaként dolgozott, Helen rúdtáncot gyakorolt és oktatott, Andrea részt vett egy szépségversenyen, és szinte valamennyi interjúalanyunk gyakori tevékenységként említette azt, hogy szeretnek „kiöltözni és eljárni”.³⁹ Ugyanakkor a kifejezetten nőies stílus és esztétika felöltése az edzőtermi közegen *belül* lehetővé tette a nők számára, hogy közvetlenül is kifejezzék nőiességüket a harcos identitás mellett. A „harcos-stílusban” vékony fonatokba vagy egyetlen copfba fonott hosszú hajviselet, a feminizált, ugyanakkor félelmet keltő harcos becenevek felvétele, vagy a rózsaszín szerelés viselése mind-mind jó példa a nőiesség nyílt megjelenési formáira a küzdősportok miliójében:

Én csak egy kis lányosságot akarok belevinni [a harcba], ezért vannak ezek a kemény rózsaszín kesztyűk, annyira menők! ... Igen, általában elég sportos cuccokat hordok, de valami, valami kis apróság mindig van rajtam, ami kicsit nőcissé tesz. [Sylvia]

Igen, vannak, akik viccelődnek rajta, mármint ezeken a [rózsaszín] kesztyűkön, de tökmindegy, hogy rózsaszín vagy fekete vagy bármilyen színű, ezek is fájnak, ha betalálok velük! [Suzie]

Én ilyen lányoknak való edzőruhát hordok és vannak rózsaszín kesztyűim, egy csomó lánynak van ugyanilyen, ezek csak ilyen apróságok, amiket azért csinálsz, hogy, nem is tudom, egy kicsit kevésbé legyél fiús... Tök jó ez így, nem? Végül is, a rózsaszín kesztyűtől is fekete lesz a monokli! [Keeley]

Ebben az értelemben a kutatásunkban szereplők nők közül többen is felvállalták a nőies esztétika alkalmazását női identitásuk jelölőjeként, a példájuk pedig egy igen érdekes perspektívát nyújt, amiből szemlélődve elgondolkozhatunk a küzdősportok elnőiesedésének kritikáján a rózsaszín bokszkesztyűk⁴⁰ vagy, ami még vitatottabb, a bokszolók uni-

³⁹ Ebben a kontextusban ez egyszerre jelenti a női divat követését, smink viselését, illetve a bárókban és éjszakai szórakozóhelyeken történő ivást és táncot — feltételezhetően férfiak társaságában, tekintve, hogy a mintában túlnyomórészt heteroszexuális nők vettek részt.

⁴⁰ Nathan Kalman-Lamb, „Hitting Like a Girl: Why I’m Not Celebrating the Inclusion of Women’s Boxing in the London Olympics”, *Left Hook*. <https://lefthookjournal.wordpress.com/2012/08/01/hitting-like-a-girl-why-im-not-celebrating-theinclusion-of-womens-boxing-in-the-london-olympics/>.

formisának részét képező szoknya bevezetésének példáján keresztül⁴¹. Az általunk végzett kutatások legérdekesebb következtetése ugyanakkor az, hogy a dekoratív stíuselemeknek, továbbá a feminitás egyéb performatív és megtestesült kifejező eszközeinek a használata ténylegesen hozzájárulhat a HMKS-t űző nők teljesítménybeli fejlődéséhez.

A hasznos feminitás

Ahelyett, hogy a nőiességet csak a társadalmi identitásuk élvezetes vagy más szempontból pozitív aspektusának látnák, mindkét kutatás interjúalanyai említették olyan helyzetekről, amelyekben nemcsak a sport területén, hanem azon kívül is hasznos lehet egyszerre nőnek és harcosnak lenni. Hasonlóan Christy Halbertnek ahhoz a megfigyeléséhez, hogy a női bokszolók stratégiai szempontok szerint használják a nőiességüket a sportág kereskedelmi sikerességének fenntartása érdekében,⁴² néhány interjúalanyunk úgy érvelt, hogy a nőies megjelenés megőrzése hozzájárult a sportklubjaikban a női tagság felkarolásához, hiszen ez a biztosítéka annak, hogy elég nő tudjanak becsalogatni utánpótlásként a jövőbeli növekedés fenntartása érdekében. Több interjúalany utalt arra, hogy nőies megjelenésük és stílusuk révén sikerült megakadályozniuk, hogy elutasítsák az újabb vagy fiatalabb női klubtagok jelentkezését, minthogy aláásták azokat a megfélemlítő sztereotípiákat, amelyek szerint a HMKS csak és kizárólag a kemény férfiaknak vagy a kifejezetten férfias nőknek való. Ezen is túlmenően, Emily szerint a HMKS egy „szelídebb”, nőiesebb képe tovább tágíthatná a küzdősportok néhány ágának vonzerejét férfiak és nők körében egyaránt:

Szerintem az Egyesült Királyságban a lányok sokkal többet tettek [a thai boxért], mint a férfiak, és szerintem ez amiatt van, hogy a [thai boxoló] nők egyáltalán nem felelnek meg annak a képnek, amit a nagyközönség gondol, hogy [a thai boxolóknak] hogy kellene kinézniük, milyennek kellene lenniük. Szerintem ettől a thai box szelídebbnek tűnik, könnyebben elfogadhatónak a nagyközönség számára.

⁴¹ Cathy van Ingen és Nicole Kovacs, „Subverting the Skirt: Female Boxers’ ‘Troubling’ Uniforms”, *Feminist Media Studies* 12.3 (2012): 460-63; Paradis, 2014.

⁴² Halbert, 1997; lásd még Lucia Trimburo, *Come Out Swinging: The Changing World of Boxing in Gleason’s Gym* (Princeton: Princeton University Press, 2013).

Erre rímel az interjúalanyoknak az a nézete is, hogy a sportág női részvételének növelését az olyan nőiesnek tartott gyakorlatokkal lehetne elérni, mint a sportklubok kínálatába beépített önvédelmi órák vagy fitneszorientált kurzusok (Channon és Matthews, 2015b). De itt jegyezzük meg azt is, hogy a mintánkban szereplő nők közül sokan visszautasították azt a felvetést, hogy számukra az edzés célja egyszerűen a jó kondíció vagy az önvédelem volna, ők egyértelműen versenysportolóknak tartják magukat; néhányan arra is elítélően tekintenek, hogy a szakma kifejezetten „nőies” gyakorlatok hangsúlyozásával próbálja reklámozni a HMKS-t a nők körében (lásd Jennings). Ezeket az apró nézetkülönbségeket leszámítva az interjúalanyok többsége egyetértett abban, hogy ezek a gyakorlatok hatékonyan vonzzák be a nőket a HMKS-be.

Én önvédelemként szoktam ezt reklámozni a nőknek, mert ha azt mondod „harcművészet”, arról csak a verekedés jut az eszükbe, amit erőszakosnak tartanak, tudod, ütni meg rúgni a másikat, és azt nem szeretik. De ha azt mondod, önvédelem, az sokkal jobban hangzik, olyan dolognak, amit ők is szívesen csinálnának. [Evelyn]

Néhány interjúalany elmondása szerint nem csak a részvétel ösztönzését szolgálhatja az, ha nőies identitással ruházzák fel a HMKS-t vagy a HMKS egyéni harcosait. Az a tény, hogy ők egyszerre profi versenysportolók és szemmel láthatóan nőies nők, olyan megdöbbentő hatást kelt mind a sportágukon belül, mind azon kívül, ami egyrészt képes felforgatni a társadalmi nemek normalitásáról szerzett ismereteket, másrészt pedig pozitív hatással van a versenyzőként nyújtott teljesítményre:

Eléggé meglepő egy olyan nővel találkozni, aki profi harcos meg minden, mert azt hiszem, az emberek fejében élő kép szerint te egyáltalán nem lehetsz nőies, ezért nagyon megdöbbenek, de általában sokan nagyon támogatóak. [Sophie]

Én elég szégyenlős tudok lenni és nem hiszem, hogy olyannak tűnök, mint aki ilyet sportol, nem igazán látszom izmosnak vagy ijesztőnek, vagy bármi ilyesminek. Ezért szerintem engem egy kicsit mindig alulbecsülnek, amikor belépek a szorítóba és harcolni kezdek. És szerintem ez igazából előny, mert talán sokkolom az embereket, mikor átlépek a kötelek között és csinálom, amit csinállok! Ezért [a nőiesség] nekem általában szerencsét hoz. [Holly]

Ebben a tekintetben nagyobb jelentőséggel bírhat néhány interjúalanyunk állítása, miszerint a feminitás performansa, és ennek a feminitás-performansznak a hatása a

harcosok nyilvános, (az ő kifejezésükkel) „normális női” identitására megingathatja a szexista ideálokat. A nőies és erőteljes harcos képe fontos szimbólummá vált interjúalanyaink körében, mivel hatékonyan jelképezi a normális nőkép átértelmezett konstitúcióját. Rachel meglátása kiválóan összefoglalja ezt az érzést: eszerint az, hogy a nőiessége érdekében sem volt hajlandó hozzáidomulni egy olyan modellhez, mely szerint vagy nyíltan férfiassá válik, vagy felhagy a HMKS-sel, segített neki abban, hogy megváltoztassa hozzáállását a nők képességeihez:

Tulajdonképpen most már sokkal inkább nőként gondolok magamra, mert úgy látom, hogy teszek is valamit a nőkért, és nemcsak egy sztereotípiának engedelmességek... Azt hiszem, hogy ez feminizmus, tudod, törekedni valamire saját magadért és megmutatni, hogy a normális, hétköznapi nők is képesek olyan dolgokra, amikről egy csomó ember azt mondja, hogy nem vagyunk rá képesek. Szerintem jó dolog az, amit csinálunk.

Ezek a nők, azáltal, hogy nőiességüket olyan sajátos, elfogadható módon adják elő, ami összeegyeztethető a HMKS gyakorlatán keresztül felépített fizikai erővel, és egyszerre szolgálnak eszközt a koherens női és a harcos identitás megformálásához, Keeley szavaival élve, megmutatják a nagyvilágnak, hogy „a lányok erre is képesek”. A megfelelő feminitás kontextuálisan hitelesített változatai a nők részvételének társadalmi értékét bizonyítják („ez feminizmus”) tovább növelve a jelentőségét annak, amit a nőiség jelölőinek mindaddig sikerült megvalósítaniuk a versenyharcosok körében.

ÖSSZEFOGLALÁS

Mindent egybevetve, kutatásaink eredményei arra világítanak rá, hogy a HMKS-t űző nők a nőiesség sajátos kifejezésmódjait tudatosan alkalmazzák/ élvezik, s hogy ezt saját szentített identitásukkal összhangban teszik. Számos interjúalanyunk olyan szavakat és kifejezéseket használt, amelyek kívánatosnak és önmagában is értékesnek mutatják meg a nőiességet; és amelyek szerint egyáltalán nem akarják „feladni”, „elveszíteni”, vagy „feláldozni” a nőiességüket azért, hogy harcossá váljanak. Ennek tudatában pedig a nőiesség kifejezésére olyan módokat találtak, melyeket jól össze tudnak egyeztetni a HMKS-ben való részvétel által támasztott követelményekkel. Miután kritikus viszonyulnak azokhoz az esetekhez, amikor a nőiesség bizonyos aspektusai akadályozzák az edzést

vagy gyengébb színben tüntetik fel a női harcosokat mások előtt, nyilvánvalóvá vált, hogy alapos meg kell fontolniuk, milyen nőies viselkedésmódot választanak annak érdekében, hogy azok egyszerre jelöljék a „nőt” és a „harcost” is. Ezenfelül több interjúalanyunk azt is megjegyezte, hogy a társadalmi nemnek ezek a sikeres előadásai igen nagy értéket hordoznak: hozzájárulhatnak a HMKS népszerűsítéséhez (a nők körében); bizonyos fokú versenyelőnyt biztosíthatnak a szorítóban; és ami mindennél fontosabb, magukban hordozzák a női képességekkel kapcsolatos szexista hiedelmek felforgatásának lehetőségét, képesek megingatni a szexuális különbségek hierarchiájának közhiedelmeit.

Számunkra mindez igen meggyőző példáját adja egy ténylegesen alternatív feminitás iterációjának. Az általunk megkérdezett nők korántsem úgy tapasztalták meg a nőiességet, mintha az a „férfias” terephatárok megsértésének ellensúlyozására vagy a határsértés miatti mentegetőzésre szolgálna (pl. Felshin; Krane), és nem használták fel az edzéseknek köszönhetően felépített fizikai erő tompítására sem. Ezzel szemben számukra a nőiesség sokkal inkább azt szolgálta, hogy rajta keresztül jelezzék mások felé, hogy egy „normális, hétköznapi nő is” lehet kemény és erős harcos. Kristine de Welde-t idézve egyetértünk abban, hogy „e nők számára feltétlenül szükségessé vált a nőiség és a nőiesség saját feltételeik szerinti újrafogalmazása” (De Welde, 271), mely az ágencia egy olyan gyakorlataként működhet, ami dacol a heteroszexuális mátrix keretezte társadalmi nemek merev kétosztatásával és az ezáltal lekorlátozott identifikációs lehetőségekkel. Noha szükségszerűen vannak heteronormatív következményei a „normális” női életvitelnek, tekintettel a női maszkulinitás hallgatólagos stigmatizációjára, mindez a „normális” nőiség által fenntartott diszkurzív lehetőségek átalakításáról ad hírt. Más szavakkal, a nők e csoportja a társadalmi nemek normatív konstrukcióin belül mozogva, belülről kezdte meg lebontani a normatív nemi konstrukciók női alárendeltséghez kapcsolt viszonyát.

Azzal olyan kérdésekkel összefüggésben, hogy a széles tömegeket vonzó küzdősportokban növelni kellene a nők fősodorbéli láthatóságát⁴³, vagy, hogy helyénvaló-e felhasználni a normatív nőiesség ábrázolásmódjait a sportrésztétel népszerűsítésére a

⁴³ Pl. Jeff Cain, „The Magnitude of Ronda Rousey’s Fame Truly Revealed After Loss to Holly Holm”, *MMA Weekly*. <http://www.mmaweekly.com/the-magnitude-of-ronda-rouseys-fame-truly-revealed-after-loss-to-holly-holm>, Nick Hope, „Nicola Adams: GB Flag-Bearer Out to Make European Games History”, *BBC Sport*. <http://www.bbc.co.uk/sport/33081502>; Alex Channon, Christopher R. Matthews, és Honorata Jakubowska, „Gender, Media, and Mixed Martial Arts in Poland: The Case of Joanna Jędrzejczyk”, *Journal of Sport and Social Issues* 1 (2016).

nők körében⁴⁴, úgy gondoljuk, a jelen tanulmányban bemutatottakhoz hasonló eredmények nagyban hozzájárulhatnak a nőiesség harcművészet-kutatáson belüli értelmezéséhez. Miközben nem tagadjuk, hogy a nőiesség normáihoz való igazodás nyomása gyakran terheli a sportolónőket, s hogy ez az elvárás korlátozhatja vagy ronthatja a nők képességeinek fejlődését, és hátrányosan befolyásolhatja a HMKS (és más hasonló tevékenységek) társadalmi nemeket felforgató potenciálját, azt is állítjuk, hogy egyes esetekben ennek ellenkezője is igaz lehet: a nők dönthetnek úgy, hogy nőiesek lesznek, de mindezt a saját feltételeik szerint teszik, ezzel pedig potenciálisan felforgató irányba hatnak. Ezért azt gondoljuk, hogy a nők HMKS-részvételére és társadalmi nemi performanszaira vonatkozó tudományos vizsgálatok előnyére szolgálna, ha figyelemmel kísérenék azt a folyamatot, ahogy a női harcosok alternatív feminitás-performanszai kimozdítják azokat a szexuális hierarchiákat, amelyeket a feminitások konvencionális formái megőrizni szándékoznak.

Tanulmányunk végén szeretnénk röviden kitérni az általunk végzett vizsgálatok korlátaira is. Ahogy általában a kvalitatív kutatások esetében, az általunk végzett vizsgálat megítélése során is figyelembe kell venni az elemzés szubjektív természetét; a rendelkezésre álló adatokat más kutatók talán máshogy értették és értelmezték volna. A kétünk által közösen végzett munka, amellyel egymás empirikus eredményeit újraértelmeztük, lehetőséget biztosított ugyan a hipotézisek keresztvalidálására, fontos azonban elismerni, hogy a következtetéseink az általunk képviselt elméleti pozíció következményei, ezért nem reprezentatívak az általunk leírt felismerések valamennyi lehetséges olvasatát illetően.

Az általunk használt összesített minta kis mérete szintén kérdésessé teszi a következtetéseink általánosíthatóságát, ugyanakkor a minta jellemzői képesek részleges képet adni korunk társadalmi nemi konstrukcióival kapcsolatban, különös tekintettel a résztvevők heteroszexuális orientációjára és fehér bőrszínére. A mintánk 27 résztvevőjéből mindösszesen 4 nő tartozott valamely etnikai kisebbséghez és egy vállalta nyíltan leszbikuságát, a kutatásunk tehát nincs abban a pozícióban, hogy arról fogalmazzon meg kö-

⁴⁴ Pl. Radhika Sanghani, „'Get More Women into Sport through Cheerleading – It's Feminine', Says Sports Minister Helen Grant”, *The Telegraph*. <http://www.telegraph.co.uk/women/womens-politics/10652074/Get-more-women-into-sport-throughcheerleading-its-feminine-says-sports-minister-Helen-Grant.html>; Simone Fullagar és Jessica Francombe-Webb, „This Girl Can Campaign is All About Sex, Not Sport”, *The Conversation*. <https://theconversation.com/this-girl-can-campaign-is-all-about-sex-not-sport-36236>.

vetkeztetéseket, hogy a szexuális és kulturális sokszínűség hogyan hat ki a harcművészetek nőiség-konstrukcióira. Noha ezek a kisebbségi csoportokhoz tartozó nők az interjúk során nem fogalmaztak meg ténylegesen eltérő véleményeket, a következtetések egészét újra lehet gondolni a minta látens fehérsége és heteroszexualitása mentén: milyen következtetések születtek volna egy nagyobb és sokszínűbb minta esetén és/vagy milyen következtetésekre jutottunk volna, ha kutatásunk elsődleges tétjeként ezeket az interszekcionális jelenségeket vizsgáljuk? A jövőbeli vizsgálatok során tehát különös figyelmet kell fordítanunk a fehérség, a heteroszexualitás és a nőiség viszonyainak HMKS-en belüli vizsgálatára, mivel jelen tanulmány nem tért ki ezeknek a jelenségeknek a magyarázatára. Reméljük ugyanakkor, hogy kutatásunk minden hiányossága ellenére is hasznos betekintést nyújt azoknak a kutatótársaknak, akik velünk együtt bővíteni szeretnék a nők, a társadalmi nemek és a harcművészetek szakirodalmát.

Fordította: Tóth Andrea

A fordítást ellenőrizte: Makai Péter Kristóf

HIVATKOZOTT MŰVEK

- Allen-Collinson, Jacqueline és Helen Owton. „Intense Embodiment: Senses of Heat in Women’s Running and Boxing.” *Body & Society* 21.2 (2015): 245-68.
- Anderson, Eric. „Inclusive Masculinities of University Soccer Players in the American Midwest.” *Gender and Education* 23.6 (2011): 729-44.
- Bourdieu, Pierre. *Masculine Domination*. Stanford: Stanford University Press, 2001 (1998).
- Breeze, Maddie. „There’s No Balls in Derby: Roller Derby as a Unique Gendered Sports Context.” *The International Journal of Sport and Society* 1.3 (2010): 121-33.
- Butler, Judith. *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. London: Routledge, 1990.
- Cain, Jeff. „The Magnitude of Ronda Rousey’s Fame Truly Revealed After Loss to Holly Holm.” *MMA Weekly*. <http://www.mmaweekly.com/the-magnitude-of-ronda-rouseys-fame-truly-revealed-after-loss-to-holly-holm>.
- Caudwell, Jayne. „Femme-Fatale: Re-Thinking the Femme-Inine.” In *Sport, Sexualities, and Queer/Theory*. Szerk. Jayne Caudwell. London: Routledge, 2006, 145-58.
- Channon, Alex. *Way of the Discourse: Mixed-Sex Martial Arts and the Subversion of Gender*. Unpublished Doctoral Thesis, Loughborough University, 2012.

- Channon, Alex és George Jennings. „The Rules of Engagement: Negotiating Painful and 'Intimate' Touch in Mixed-Sex Martial Arts.” *Sociology of Sport Journal* 30.4 (2013): 487-503.
- Channon, Alex és George Jennings. „Exploring Embodiment through Martial Arts and Combat Sports: A Review of Empirical Research.” *Sport in Society* 17.6 (2014): 773-89.
- Channon, Alex és Christopher R. Matthews, szerk. *Global Perspectives on Women in Combat Sports: Women Warriors around the World*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2015a.
- Channon, Alex és Christopher R. Matthews. „Approaching the Gendered Phenomenon of 'Women Warriors'.” In *Global Perspectives on Women in Combat Sports*. Szerk. Alex Channon és Christopher R. Matthews. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2015b, 1-21.
- Channon, Alex, Christopher R. Matthews, és Honorata Jakubowska. 2016. „Gender, Media, and Mixed Martial Arts in Poland: The Case of Joanna Jędrzejczyk.” *Journal of Sport and Social Issues* 1 (2016).
- Connell, Raewyn. *Gender and Power: Society, the Person and Sexual Politics*. Cambridge: Polity Press, 1987.
- Cunningham, George B. „A Multilevel Model for Understanding the Experiences of LGBT Sport Participants.” *Journal for the Study of Sports and Athletes in Education* 6.1 (2012): 5-20.
- Dashper, Katherine. „'Dressage is Full of Queens!' Masculinity, Sexuality, and Equestrian Sport.” *Sociology* 46.6 (2012): 1109-24.
- De Welde, Kristine. „Getting Physical: Subverting Gender through Self-Defense.” *Journal of Contemporary Ethnography* 32.3 (2003): 247-78.
- Dworkin, Shari L. „'Holding Back': Negotiating a Glass Ceiling on Women's Muscular Strength.” *Sociological Perspectives* 44.3 (2001): 333-50.
- Eng, Mari H. „Tackling Femininity: The Heterosexual Paradigm and Women's Soccer in South Africa.” *The International Journal of the History of Sport* 28.1 (2011): 137-52.
- Felshin, Jan. „The Dialectic of Woman and Sport.” In *The American Woman in Sport*. Szerk. Ellen W. Gerber, Jan Felshin, Pearl Berlin, és Waneen Wyrick. Reading, MA: Addison-Wesley, 1974, 177-210.
- Finley, Nancy J. „Skating Femininity: Gender Maneuvering in Women's Roller Derby.” *Journal of Contemporary Ethnography* 39.4 (2010): 359-87.
- Follo, Giovanna. „A Literature Review of Women and the Martial Arts: Where Are We Right Now?” *Sociology Compass* 6.9 (2011): 707-17.
- Fullagar, Simone és Jessica Francombe-Webb. „This Girl Can Campaign is All About Sex, Not Sport.” *The Conversation*. <https://theconversation.com/this-girl-can-campaign-is-all-about-sex-not-sport-36236>.
- Gammel, Irene. „Lacing Up the Gloves: Women, Boxing, and Modernity.” *Cultural and Social History* 9.3 (2012): 369-89.

- Griffin, Pat. „Changing the Game: Homophobia, Sexism, and Lesbians in Sport.” In *Gender and Sport: A Reader*. Szerk. Sheila Scraton és Anne Flintoff. Oxon: Routledge, 2002, 193-208.
- Guérandel, Carine és Christine Mennesson. „Gender Construction in Judo Interactions.” *International Review for the Sociology of Sport* 42.2 (2007): 167-86.
- Guthrie, Sharon R. „Liberating the Amazon: Feminism and the Martial Arts.” *Women & Therapy* 16.2-3 (1995): 107-19.
- Halbert, Christy. „Tough Enough and Woman Enough: Stereotypes, Discrimination, and Impression Management among Women Professional Boxers.” *Journal of Sport and Social Issues* 21.1 (1997): 7-36.
- Hardy, Elizabeth. „The Female ‘Apologetic’ Behaviour within Canadian Women’s Rugby: Athlete Perceptions and Media Influences.” *Sport in Society* 18.2 (2015): 155-67.
- Hargreaves, Jennifer. *Sporting Females: Critical Issues in the History and Sociology of Women’s Sports*. London: Routledge, 1994.
- Hargreaves, Jennifer. „Women’s Boxing and Related Activities: Introducing Images and Meanings.” *Body & Society* 3.4 (1997): 33-49.
- Heywood, Leslie és Shari L. Dworkin. *Built to Win: The Female Athlete as Cultural Icon*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2003.
- Hollander, Jocelyn. „‘I Can Take Care of Myself’: The Impact of Self-Defense Training on Women’s Lives.” *Violence Against Women* 10.3 (2004): 205-35.
- . „The Roots of Resistance to Women’s Self-Defence.” *Violence Against Women* 15.5 (2009): 574-94.
- Hope, Nick. „Nicola Adams: GB Flag-Bearer Out to Make European Games History.” *BBC Sport*.
- Jakubowska, Honorata. „Gender Verification in Sport as a Surveillance Practice: An Inside and Outside Perception.” *Surveillance & Society* 11.4 (2013): 454-65.
- Jennings, L. A. *She’s a Knockout! A History of Women in Fighting Sports*. London: Rowman and Littlefield International, 2015.
- Jones, Ian, Lorraine Brown és Immy Holloway. *Qualitative Research in Sport and Physical Activity*. London: SAGE, 2013.
- Kalman-Lamb, Nathan. „‘Hitting Like a Girl’: Why I’m Not Celebrating the Inclusion of Women’s Boxing in the London Olympics.” *Left Hook*. <https://lefthookjournal.wordpress.com/2012/08/01/hitting-like-a-girl-why-im-not-celebrating-theinclusion-of-womens-boxing-in-the-london-olympics/>.
- Kavoura, Anna, Tatian V. Ryba és Stilian Chroni. „Negotiating Female Judoka Identities in Greece: A Foucauldian Discourse Analysis.” *Psychology of Sport and Exercise* 17 (2015): 88-98.
- Kimmel, Michael. „Masculinity as Homophobia: Fear, Shame, and Silence in the Construction of Gender Identity.” In *Theorizing Masculinities*. Szerk. Harry Brod és Michael Kaufman, Thousand Oaks, CA: SAGE, 1994, 119-41.

- Krane, Vikki. „We Can be Athletic and Feminine, But Do We Want To? Challenging Hegemonic Femininity in Women’s Sport.” *Quest* 53.1 (2001): 115-33.
- Lafferty, Yvonne és Jim McKay. „’Suffragettes in Satin Shorts’? Gender and Competitive Boxing.” *Qualitative Sociology* 27.3 (2004): 249-76.
- Lindner, Katharina. „Women’s Boxing at the 2012 Olympics: Gender Trouble?” *Feminist Media Studies* 12.3 (2012): 464-67.
- Lökman, Paula. „Becoming Aware of Gendered Embodiment: Female Beginners Learning Aikido.” In *Women and Exercise: The Body, Health, and Consumerism*. Szerk. Eileen Kennedy és Pirkko Markula, London: Routledge, 2010, 266-79.
- Matthews, Christopher R. „Biology Ideology and Pastiche Hegemony.” *Men and Masculinities* 17.2 (2014): 99-119.
- . „The Tyranny of the Male Preserve.” *Gender and Society* 30.2 (2016): 312-33.
- McCaughey, Martha. *Real Knockouts: The Physical Feminism of Women’s Self-Defense*. New York: New York University Press, 1997.
- . „The Fighting Spirit: Women’s Self-Defense Training and the Discourse of Sexed Embodiment.” *Gender & Society* 12.3 (1998): 277-300.
- McNaughton, Melanie J. „Insurrectionary Womanliness: Gender and the (Boxing) Ring.” *The Qualitative Report* 17.33 (2012): 1-13.
- Meân, Lindsey J. és Jeffrey W. Kassing. „’I Would Just Like to be Known as an Athlete’: Managing Hegemony, Femininity, and Heterosexuality in Female Sport.” *Western Journal of Communication* 72.2 (2008): 126-44.
- Mennesson, Christine. „’Hard’ Women and ’Soft’ Women: The Social Construction of Identities among Female Boxers.” *International Review for the Sociology of Sport* 35.1 (2000): 21-33.
- Mierzwinski, Mark, Philippa Velija és Laura Fortune. „’It Made Me Feel Powerful’: Women’s Gendered Embodiment and Physical Empowerment in the Martial Arts.” *Leisure Studies* 32.5 (2013): 524-41.
- Mierzwinski, Mark, Philippa Velija és Dominic Malcolm. „Women’s Experiences in the Mixed Martial Arts: A Quest for Excitement?” *Sociology of Sport Journal* 31.1 (2014): 66-84.
- Mierzwinski, Mark és Catherine Phipps. „’I’m Not the Type of Person Who Does Yoga’: Women, ’Hard’ Martial Arts, and the Quest for Exciting Significance.” In *Global Perspectives on Women in Combat Sports*. Szerk. Alex Channon és Christopher R. Matthews. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2015, 237-52.
- Noel, HarmonieJoie. „Un-doing Gendered Power Relations through Martial Arts?” *International Journal of Social Inquiry* 2.2 (2009): 17-37.
- Paradis, Elise. 2012. „Boxers, Briefs, or Bras? Bodies, Gender, and Change in the Boxing Gym.” *Body & Society* 18.2 (2012): 82-109.

- . „Skirting the Issue: Women Boxers, Liminality, and Change.” In *Pierre Bourdieu and Physical Culture*. Szerk. Iisahunter, Wayne Smith és elke emerald. Abingdon: Routledge, 2014, 84-91.
- Phipps, Catherine. *‘You’re in the Boxing Ring and It’s Just the Two of You and It’s Sort of Survival’: The Quest for Excitement in Professional Female Muay Thai Boxing*. Unpublished Master’s Thesis. Chester: University of Chester, 2013.
- Pieper, Lindsay P. „Sex Testing and the Maintenance of Western Femininity in International Sport.” *The International Journal of the History of Sport* 31.13 (2014): 1557-76.
- . *Sex Testing: Gender Policing in Women’s Sports*. Urbana and Chicago: University of Illinois Press, 2016.
- Sanghani, Radhika. „‘Get More Women into Sport through Cheerleading – It’s Feminine’, Says Sports Minister Helen Grant.” *The Telegraph*. <http://www.telegraph.co.uk/women/womens-politics/10652074/Get-more-women-into-sport-throughcheerleading-its-feminine-says-sports-minister-Helen-Grant.html>.
- Schippers, Mimi. *Rockin’ Out of the Box: Gender Maneuvering in Alternative Hard Rock*. New Brunswick: Rutgers University Press, 2002.
- . „Recovering the Feminine Other: Masculinity, Femininity, and Gender Hegemony.” *Theory and Society* 36.1 (2007): 85-102.
- Sisjord, Mari K. és Elsa Kristiansen. „Elite Women Wrestlers’ Muscles: Physical Strength and a Social Burden.” *International Review for the Sociology of Sport* 44.2-3 (2009): 231-46.
- Thing, Lois. „The Female Warrior: Meanings of Play-Aggressive Emotions in Sport.” *International Review for the Sociology of Sport* 36.3 (2001): 275-88.
- Tredway, Kristi. „Judith Butler Redux – The Heterosexual Matrix and the Out Lesbian Athlete: Amélie Mauresmo, Gender Performance, and Women’s Professional Tennis.” *Journal of the Philosophy of Sport* 41.2 (2014): 163-76.
- Trimbur, Lucia. *Come Out Swinging: The Changing World of Boxing in Gleason’s Gym*. Princeton: Princeton University Press, 2013.
- Van Ingen, Cathy és Nicole Kovacs. „Subverting the Skirt: Female Boxers’ ‘Troubling’ Uniforms.” *Feminist Media Studies* 12.3 (2012): 460-63.
- Weaving, Charlene. „Cage Fighting Like a Girl: Exploring Gender Constructions in the Ultimate Fighting Championship (UFC).” *Journal of the Philosophy of Sport* 41.1 (2014): 129-42.
- Weedon, Chris. *Feminism, Theory, and the Politics of Difference*. Oxford: Blackwell, 1999.
- West, Candace és Don Zimmerman. „Doing Gender.” *Gender & Society* 1.2 (1987): 125-51.

[A fordítás alapjául szolgáló forrásszöveg: Alex Channon és Catherine Phipps, „Pink Gloves Still Give Black Eyes: Exploring ‘Alternative’ Femininity in Women’s Combat Sports”, *Martial Arts Studies* 3 (Winter 2016): 24-37.]